

УДК 070(801.8)

ЛІТЕРАТУРНИЙ ПОТІК У ВІДТВОРЕННІ КУЛЬТУРНО-ЦИВІЛІЗАЦІЙНОГО ПРОЦЕСУ

Ольга Біличенко
(Слов'янськ, Україна)

У статті висвітлюються процеси формування інформаційного простору та літературного потоку в кінці ХХ – на початку ХХІ ст. Доводиться, що вказані процеси були викликані формуванням інформаційного суспільства в умовах цивілізаційної глобалізації.

Ключові слова: інформаційне суспільство, художня література, інформаційний простір.

В статье раскрываются процессы формирования информационного пространства и литературного потока в конце ХХ – начале ХХІ столетия. Доказывается, что данные процессы были вызваны формированием информационного общества в условиях цивилизационной глобализации.

Ключевые слова: информационное общество, художественная литература, информационное пространство.

The article examines the issues of informational space formation and literatures flow in the late 20th – early 21st centuries. The author proves that these processes have been brought about by the formation of an information society in the conditions of civilization.

Key words: informational society, literature fiction, informational space.

Постановка проблеми. Сьогодні, як відомо, в земній цивілізації в цілому й кожній країні зокрема домінують процеси цивілізаційної глобалізації, які багато в чому спонукають до прискорення формування інформаційного суспільства [8]. Одним із найважливіших ресурсних інструментів сучасного цивілізаційного процесу залишається художня література, яка утворює літературний потік. В сучасному світі створюється суспільство, в якому художня література стає соціальним інститутом, поряд з іншими, такими як релігія, наука, і разом з якими формує мережу соціально комунікаційних відносин.

Художню літературу можна розглядати як соціально-організаційну підсистему, оскільки представляючи її в рамках соціально комунікаційних координат, можна простежити генетичний зв'язок з системою соціальних комунікацій. Понятійно-категоріальний строй художньої літератури в організаційно-діяльнісному, функціональному, типологічному аспекті співпадає з багатьма соціально комунікаційними сферами, які, змінюючись, інструментально наближуються і прагнуть до узагальненого вигляду. В сучасних формах існування текстів художньої літератури – гіпертекстах, такі поняття, як аудиторія, поліфункціональність, користувач, стають спільними для багатьох сфер соціально-комунікаційної діяльності.

Віртуальний світ замінює слово, в світовій комунікаційній мережі зображення часто витісняє це слово, що приводить до серйозної **проблеми**: споживаючи інформацію, реципієнт ризикує втратити навички розуміння слова. Масова продукція, розрахована переважно на середній рівень інтелекту, нівелює все, створюючи власну іконографію,

коли цінності суспільства споживачів інформації набувають сакрального вигляду і оголошуються фундаментом культурологічного ритуалу сучасного суспільства.

Розширення інформаційного простору, тотальна комп'ютеризація, ставлення суспільства споживачів до художньої літератури як до товару приводять до того, що велика кількість сучасних письменників замислюється над тим, яким чином повернути сучасній людині відчуття багатомірності життя на противагу «одномірності» існування в час тотальної інформатизації суспільства.

Актуальність теми визначається відсутністю в соціокомунікативістиці спроб з'ясувати роль потоку сучасної художньої літератури у відтворенні культурно-цивілізаційного процесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Деяким аспектам зазначеної нами проблеми були присвячені роботи В.О.Ільганаєвої, Н.Лейдермана, М.Маклюєна, Е.Гідденса, В.М.Шейка. В.О.Ільганаєва зазначає, що характеристики «користувача», яким є читач, стають характеристиками спільного культурного рівня сучасної людини і відтворюють особливості інформаційної культури сучасної цивілізації [4, с.16]. Взаємодія різних каналів соціальної комунікації, їх інтеграції, створюють зовсім новий якісний ефект впливу на людину, що бере участь у комунікації.

За переконанням Н.Лейдермана поступ розвитку літератури виступає як поступ розвитку художніх систем в єдності таких складових, як внутрішній розвиток (народження, розквіт, згасання), їх взаємозв'язок один з одним, їх співвідношення із зовнішніми факторами [6].

М.Маклюєн підкреслює той факт, що домінуючі типи комунікації кореспондують з певними соціокультурними та культурними складовими епохи [7]. Е.Гідденс виокремлює серед особливостей нашого часу «просторово-часове дистанціювання», транслюючи форми культури від їх контексту [1]. Парадигма постмодернізму аналізує навіть не стільки культурні складові людського життя, скільки обґрунтовує домінування особистісних рис над соціальними.

Науковці доходять висновку, що ХХІ століття – це літературна епоха надзвичайного, а саме перехідного типу, яка завершується згасанням культури барочного типу і утвердженням нової художньої парадигми класичного типу. Такі дослідники, як І.Кондаков та О.Зверєв переконують, що перехідна літературна епоха, яка розпочалася в 90-ті роки ХІХ століття, в 90-ті роки ХХ століття підійшла до свого завершення, що свідчить про цілісність ХХ століття як літературної епохи [2; 5].

Аналізуючи вказані джерела, ми насамперед цікавилися тими, які б відтворювали сучасний культурно-цивілізаційний процес в сучасній художній літературі. На жаль, таких сформованих масивів наукових джерел виявити не вдалося. Слід зауважити, що в останні роки означеній проблемі приділяють дедалі більше уваги. І хоча вказана література має цінність для нашого дослідження, вона все ж торкається обраної тематики тільки з окремих питань.

Мета статті полягає у визначенні особливостей відтворення культурно-цивілізаційного процесу у творах сучасної художньої літератури.

Виклад основного матеріалу. Художня література – система, що постійно розвивається. Розвиток художнього процесу соціально обумовлений і має внутрішні закономірності. Література і суспільство не існують окремо одне від одного. Саме взаємодія зовнішніх (соціальних) і внутрішніх (художні традиції) чинників і формує художній потік. Взагалі, мистецтво – художній процес, в якому відтворюються зміни реальності. Тільки в сучасному світі створюється суспільство, в якому література стає соціальним інститутом, поряд з іншими, такими як релігія, наука, і разом з якими створює мережу соціально комунікативних відносин.

Виникнення нових напрямів художньої літератури відбувається на основі художньо-світоглядних передумов (художні традиції), що змінюються під впливом нових

історичних реалій і під впливом науки, філософії, релігії та інших матеріальних і духовних чинників.

В загальному потоці художньої літератури, яка зараз видається, ми можемо виокремити характерні групи:

1. Це письменники і поети, які здобули славу у 70-80-ті роки ХХ століття. Вони і зараз пишуть художні твори, але не так активно, як раніше. Вони не змінюють свій стиль, манеру. Хоча це автори минулого століття, вони зберігають так би мовити аромат тієї епохи. Але незважаючи на те, що вони відомі і зараз, їх час залишився у минулому.

2. Письменники і поети, популярні в 90-ті роки. Вони започаткували нові тенденції, новий погляд на текст. Але, треба зазначити, що це література переважно депресивна, песимістична, «декадентська». Багато в чому, це втрата віри у вищий смисл і мету людського існування. Для цих творів характерними є апокаліптичні мотиви, які усвідомлюються особистістю.

3. Жіноча проза, яка відрізняється від чоловічої і представлена переважно письменницями, які починали літературну діяльність у 80-ті роки і за ці десятиліття не тільки не втратили своїх позицій, але й набули більшої популярності. Хоча, треба зауважити, їх твори читає переважно жіноча аудиторія, що дає можливість виокремити і гендерний аспект літературного потоку. Письменниці, які представляють цю групу, активно працюють і зберігають особливості жіночого бачення світу на відміну від чоловічої прози, яка намагається охопити явища масштабно, в той час коли жіноча проза відтворює людські типи за допомогою спостережень за повсякденністю, ситуацією, які оточують кожного.

4. Масова література – ця група надзвичайно численна і охоплює майже 99% від усього літературного потоку.

5. Якісна (не масова) друкована література сучасності. Вона представлена художніми творами, які часто стають подіями в літературному житті.

6. Ця група представлена поезією, але в друкованому вигляді не користується популярністю, якщо тільки вона не належить надзвичайно відомим авторам, внаслідок чого така література видається невеликими тиражами.

Розрив між літературними потоками, тобто масовою продукцією і літературою для обраних, в наш час надзвичайно великий, а між ними існують проза, поезія, драма модерністської та немодерністської спрямованості, які прагнуть зрозуміти і закарбувати у власних естетичних формах складний процес сучасного життя, місце і роль людини в суспільному житті.

Слід зазначити, що якщо раніше літературну ситуацію визначали великі «товсті» журнали, які знаходили й друкували талановитих авторів, то зараз їх підписна популярність різко впала, незважаючи на те, що найвідоміші критики, літературознавці, представники журі великих літературних конкурсів працюють в редакціях основних журналів. Тепер друковану політику визначають книговидавництва, для яких в першу чергу необхідно продати видання, що і спричиняє великий потік масової літератури, так званого «чтива».

В наш час відбувається процес примітивізації текстів. Так, якщо раніше серед «містиків» і «притчових авторів» були популярні Борхес, Маркес, Каргасар, то їх замінив Коельо. Серед драматургів чільне місце займає Крахт. У.Еко замінив Ден Браун із «Кодом да Вінчі».

Зв'язок між літературою та суспільством ускладнюється, набуваючи історичного виміру і зосереджуючись навколо окремих письменників з їх суб'єктивним відношенням до реальності. Літературний світ будь-якого автора є визначенням реальності, а тому – суспільства та його основних категорій, зокрема, простору.

Якщо літературний ринок, зокрема видавництва, реклама, книжкові магазини, переплітається із сферою естетики і передує художньому твору, після того, як він виданий і запропонований читачу, проблема перетікає в площину не виробництва, а споживання,

яка має два рівні: успіху та розповсюдження, з одного боку, серед читачів, з іншого боку, інтерпретації та оцінки «професійними» читачами, тобто критиками. Між цими рівнями по відношенню до художнього твору лежить «літературна техніка» – те, як «створено» літературний твір і як цей процес «літературної техніки» змінюється в часі. Таким чином відбувається процес формування художньої структури і літературної еволюції.

У попередні епохи література розглядалась як віддзеркалення життя суспільства, а автор – як «пророк», в позитивістському розумінні – як дескриптивний історик. Ці визначення відсилали до загального комунікативного ресурсу, окреслюючи певні правила оцінки уявної реальності і канони трактування текстів. Внаслідок чого в 30-ті роки ХХ століття соціальні концепції літератури розглядали її як відтворення суспільства, як знаряддя впливу на соціальне життя і суспільну свідомість, як засіб соціального контролю. Їх недоліком було те, що вони не давали можливості встановити адекватні зв'язки між динамікою літератури, різноманітністю її стилів і напрямків, багатозначністю літературних творів та причинною механікою соціально-економічних процесів. Але, незважаючи на це, науковці продовжували дотримуватися ідей відтворення соціальної реальності в літературі. В залежності від зацікавленості письменника художня література виступала як дещо завершене та однозначне, пояснювала те, що відбувається в суспільстві, або, навпаки, соціальні процеси та явища виступали факторами для тлумачення текстів і позицій їх авторів.

В ХХІ столітті реалістичне мистецтво, яке інколи називають немодерністським, трансформується, вбирає в свою орбіту багато художніх творів авангардистської поетики. Література відрізняється від реалістичних пошуків середини ХХ століття, характеризується тим, що вона, засвоюючи філософські теорії екзистенціалізму, постмодернізму, представляє різні варіанти інтерпретацій «мікро-середовища», національного життя або маргінальної культури.

Висновки. Наш час потребує підведення висновків, усвідомлення не тільки того, що відбулося, але й зробити спроби спрогнозувати варіанти розвитку художнього процесу. Нове століття демонструє доволі широку палітру естетичних пошуків, смисл яких поглиблюється розумінням того, що наукові, матеріально-технічні досягнення останніх років змінили поняття про оточуючий світ і людину у ньому.

Перспективи подальших досліджень. Подальшою перспективою розвитку запропонованої теми є відповідь на питання: чим саме здатен відповісти сучасний літературний потік викликам нової соціально комунікативної реальності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гидденс Э. Ускользающий мир. Как глобализация меняет нашу жизнь / Энтони Гидденс. – М.: Весь мир, 2004. – 120 с.
2. Зверев А. Что такое «массовая литература» / А.Зверев // Лики массовой литературы США. – М., 1991. – С.33-34.
3. Ильганаева В.А. Влияние информатизации на культурогенез современного общества / В.А.Ильганаева // Библиотекоснаводство. Документоснаводство. Информология. – 2004. – №1. – С.58-62.
4. Ильганаева В.А. Гармонизация культурной среды в условиях информационного общества / В.А.Ильганаева. – Х.: ХДАК, 1999. – 36 с.
5. Кондаков И. Где ангелы реют. Русская литература ХХ века как единый текст / И.Кондаков // Вопросы литературы. – 2000. – №5. – С.80-114.
6. Лейдерман Н. Постреализм: теоретический очерк / Н.Лейдерман / Урал. отд-ние Рос. Акад. Образования. – Екатеринбург: Ин-т филол. исслед. и образоват. стратегий «Словесник», 2005. – 249 с.
7. Маклюэн М. Галактика Гуттенберга: становление человека печатающего / М.Маклюэн. – К.: НИКА-Центр, 2004. – 432 с.

8. Шейко В.М. Культура. Цивілізація. Глобалізація (кінець ХІХ – початок ХХІ ст.). В 2 т. Т.2: монографія / В.М.Шейко. – Х.: Основа, 2001. – 399 с.